

☼ An Lúibín ☼

19 Meitheamh 2016

TEG in Sydney

Is gearr ó rinne trí dhuine is tríocha san Astráil (idir Éireannaigh ó dhúchas agus Astrálaigh) an scrúdú bonnleibhéil don Teastas Eorpach Gaeilge (TEG). In Sydney a thit sin amach agus b'in an chéad uair riamh gur cuireadh an scrúdú ar siúl san Astráil. Bhí daoine as gach cearn den tír ann agus baineadh triail as a gcumas cainte agus scríbhneoireachta..

Siuán Ní Mhaonaigh agus Antain Mac Lochlainn a bhí i bhfeighil na hoibre agus fios a ngnó acu. Déanann Siuán speisialtacht de thastáil teanga agus d'oiliúint múinteoirí, agus cumann Antain ábhar oiliúna d'aistritheoirí agus d'egarthóirí. Baineann siad beirt le Maigh Nuad. Úrscéalaí Gaeilge é Antain freisin.

Cúig leibhéal atá ag an TEG, agus is dócha go mbeidh fonn ar chuid daoine ón Astráil tabhairt faoin gcéad leibhéal eile i gceann bliana.

An Bhascais, an t-oideachas agus an dul chun cinn

Teanga fhioraisteach í an Bhascais sa chomhthéacs Eorpach; teanga ársa nach bhfuil gaol ar bith aici le haon teanga Eorpach eile (cé gur tháinig roinnt bheag focal isteach inti ón Laidin agus ón Spáinnis). Labhraítear í in oirthuaisceart na Spáinne agus i stráice de dheisceart na Fraince, ach cuireadh faoi chois í le linn Franco, gan trácht ar shíorbhrú na Spáinnise i ngnáthchúrsaí an tsaoil. Anois tá féinriail ag an réigiún Bascach laistigh de Ríocht na Spáinne, agus tá sé ar na réigiúin is rathúla san Eoraip. Agus tá dlúthbhaint aige sin le cúrsaí teanga.

Tamall ó shin bheartaigh an rialtas áitiúil ar shlám airgid a chur isteach san oideachas ag gach leibhéal – oideachas trí Bhascais. Anois tá cáilíocht tríú leibhéal ag beagnach 48% den phobal (mar atá san Iorua agus san Fhionlainn). Rinne beagnach a leath staidéar ar eolaíocht, ar mhatamaitic agus ar innealtóireacht. Tá gríosú ann chun múineadh trí Bhascais agus féiniúlacht chultúrtha a chothú, agus deirtear go bhfuil baint aige sin le neamhspleáchas eacnamaíoch.

Caitheann na Bascaigh níos mó airgid ar oideachas ná mar a chaitear i bhformhór mór thíortha na hEorpa, agus ar thaighde freisin chun tionscail ardtheicneolaíocha a chur ar bun. Dá bhrí sin níl mallacht na dífhostaíochta ar dhaoine óga mar atá sa chuid eile den Spáinn. Tá beocht ag teacht arís i gceantair neamhrathúla Bilbao, príomhchathair na tíre.

Tá taobh poiblí agus taobh príobháideach ag tuairim is leath na scoileanna Bascacha. Íocann an stát breis is leath an chostais (abair 60%) agus íocann na tuismitheoirí an chuid eile. (Tugtar cuidiú do na tuismitheoirí is boichte.) Fágann sin na scoileanna stáit mar nach n-iarrtar táille. Deir lucht na heite clé go ndéanann an chéad saghas scoilt shóisialta sa phobal; deir daoine eile go mothaíonn na tuismitheoirí úd go bhfuil níos mó acu i ngeall ar an obair.

Fágann an t-oideachas (pé saghas é) agus an taighde rath ar an tír. Deirtear go gcothaíonn an fhéiniúlacht cur le chéile agus nach féidir é seo a dhealú amach ó cheist na teanga. Tionscadal polaitiúil é ar fiú an infheistíocht é.

Tá rudaí le tuiscint as seo i gcás na Gaeilge. Tá dul chun cinn an-suimiúil déanta maidir le saothrú na Gaeilge mar theanga staidéir agus thaighde ag an tríú leibhéal (féach Fiontar, tionscadal a phléann le cúrsaí gnó agus riaracháin). Ach tá rud in easnamh ar an nGaeilge, rud atá le fáil go fóill i dtír na mBascach: líon toirtiúil cainteoirí dúchais atá ina ndúshraith ag an tionscadal oideachais agus taighde.

Mar sin féin, is féidir an múineadh seo a bhaint as sampla na mBascach: is mór an buntáiste don Ghaeilge buíon Gaeilgeoirí fíoroilte a bheith ann chun an teanga a chur in oiriúint don aois nua agus mar ullmhú roimh na hathruithe a thiofadh ar an saol i gcoitinne.

Féach an tuairisc seo ón BBC: <http://www.bbc.com/news/business-36517928>

Poist Eorpacha agus an Ghaeilge

Tá jabanna le fáil arís san Aontas Eorpach más Gaeilgeoir oilte thú: dhá aistritheoir is seasca atá ag teastáil agus ceithre chúntóir teanga dhéag. Is fusa duit post mar chúntóir a fháil mar nach bhfuil ag teastáil uait ach Béarla, Fraincis nó Gearmáinis, in éineacht, ar ndóigh, le Gaeilge líofa. Más post mar aistritheoir atá uait caithfidh tú Gaeilge agus dhá theanga eile de cuid an AE a bheith agat, agus beidh scrúdú an-deacair, an *concours*, romhat. Fágann seo go bhfuil deireadh leis an idirthréimhse a tharla cheal aistritheoirí tar éis go ndearnadh teanga oifigiúil den Ghaeilge san EU i 2007.

Tá timpeall seacht gcéad Éireannach ar fostú ag an AE, ach tháinig a lán acu isteach sna 1970í agus is garr go mbeidh a leithéidí ag imeacht ar scor. Beidh poist le líonadh, mar sin, agus tá oiliúint le fáil chuige. Tá cúrsaí tríú leibhéal ann ó 2006 i leith ina lán institiúidí agus is minic eolas ar chúrsaí dlí mar chuid díobh. Tugtar oiliúint i dtéarmaíocht dlí agus i bpolaitíocht an AE. Post maith, pá maith, saol idirnáisiúnta na Bruiséile agat agus faille agat le post eile a fháil mar riarthóir i gceann tamaill.

Tá toradh suimiúil sóisialta air seo (mar a dúradh cheana cúpla uair in *An Lúibín*), sa mhéid go gcuideann sé le sainaicme Gaeilgeoirí a chothú agus a dhaingniú, dream oilte a bhfuil deiseanna oibre acu san Eoraip nach bhfuil le fáil ag an mBéarlóir. Tugann an Ghaeilge cead isteach duit i saol níos leithne agus níos ilghnéithí. Teanga í a osclaíonn doirse na hEorpa.

Na hÍoslannaigh agus na Gaeil

Ní scéal gan scagadh é pór na nGael a bheith le fáil i measc na nÍoslannach (scéal atá pléite cheana in *An Lúibín* féin). Mar sin féin, is fiú súil a chaitheamh ar chúpla páipéar acadúil a bhaineann leis an gceist:

Agnar Helgason, Sigrún Sigurðardóttir, Jayne Nicholson, Bryan Sykes, Emmiline W. Hill, Daniel G. Bradley, Vidar Bosnes, Jeffery R. Gulcher, Ryk Ward, Kári Stefánsson, 'Estimating Scandinavian and Gaelic Ancestry in the Male Settlers of Iceland' in *Am J Hum Genet.* 2000 Sep; 67(3): 697–717 :
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1287529/>

Agnar Helgason, Sigrún Sigurðardóttir, Jeffery R. Gulcher, Ryk Ward, Kári Stefánsson, 'mtDNA and the Origin of the Icelanders: Deciphering Signals of Recent Population History' in *Am J Hum Genet.* 2000 Mar; 66(3): 999–1016 :
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1288180/>.

Mhair ré na nUiginneach ón gcuid deiridh den 8ú haois go dtí lár an 13ú haois. Is iad na cúiseanna a bhí leis feabhsú na long, ganntanas talaimh sa Lochlainn de bharr na céad-ghinteachta agus mhéadú an daonra, lárnu polaitiúil sa bhaile agus mí-ord polaitiúil sa chuid eile den Eoraip.

Deir na téacsanna gur lonnaigh Lochlannaigh san Íoslainn idir 870 agus 930 AD. Roimhe sin bhí lonnú déanta acu in Inse Oirc, i Sealltainn, in Inse Ghall, in Oileán Mhanann, in Éirinn, in Albain agus i dTuaisceart Shasana. Cuireann an chuid is mó den fhianaise in iúl go mbíodh idirphósadh ar siúl idir na Lochlannaigh agus daoine de bhunadh na háite. Chuaigh roinnt de na teaghlaigh seo chun na hÍoslainne, rug a d'fhágadh go raibh céatadán an-ard ban ón mBreatain agus ó Éirinn ina measc. Agus ní mór a raibh de dhaoir ó Éirinn agus ó áiteanna eile (ar mhná a bhformhór) a tugadh go dtí an Íoslainn a chur san áireamh.

De réir Helgason agus a chomhúdar, cuireann sonraí Y-chrómasóim in iúl go raibh ‘Gaelic ancestry’ ag 20%-25% de na bunaitheoirí agus gur de shliocht Lochlannach an chuid eile. Taispeánann an mtDNA, áfach, gur de shliocht Gaelach formhór na mban.¹

Dealraíonn sé gur lú an méid ginealach i linn ghéinte mtDNA na hÍoslainne ná an méid atá le fáil sa chuid is mó de phobail na hEorpa, agus gur minic difríocht idir uimhir na nginealach sa dá chás.

Ní mór a fhiafraí ar tháinig laghdú ar éagsúlacht ghéiniteach na nÍoslannach le hais pobal Eorpach eile toisc nach raibh an oiread sin daoine ina gcónaí san Íoslainn. Meastar nuair a lonnigh daoine ann ar dtús go raibh 8,000-20,000 duine ann ar feadh trí fichid bliain, agus go raibh timpeall 70,000 ann faoi dheireadh an 12ú haois. Laghdaigh an daonra ansin agus ní raibh ann ach tuairim is 40,000 duine faoi dheireadh an 18ú haois. I rith an tréimhse úd chrap an daonra go tobann arís agus arís eile, go háirithe idir 1402 agus 1404, nuair a mharaigh an niúmóine 45% den phobal. Mharaigh an bholgach 35% den phobal i 1708 agus gan ach 33,000 duine fágtha ann, an daonra iarlonnaithe ba lú riamh; agus fuair 20% bás sna blianta 1784 agus 1785 de thoradh gorta tar éis brúchtadh bolcánach. Ina dhiaidh sin d’fhás an daonra go tapa. Mhaolódh an stair seo éagsúlacht ghéiniteach na chéad lonnaitheoirí, agus is beag duine a tháinig thar tír isteach chun an éagsúlacht sin a leathnú. Is féidir talamh slán a dhéanamh de, mar sin, gur fáisceadh beagnach gach ginealach mtDNA de chuid na hÍoslainne as na ginealaigh mtDNA a bhí ann 1,100 bliain ó shin.

Díothú ar an Mórseir Bhacainneach

Ní raibh ach creimire amháin ina chónaí ar an Mórseir Bhacainneach: an francach breacearrach (‘melomys’ nó ‘mosaic-tailed rat’). Anois tá sé imithe ón saol seo, go bhfios dúinn, agus deirtear gurb é an chéad mhamach ar domhan a díothaíodh de thoradh an athraithe aeráide. Bhíodh sé le fáil ar oileán an-bheag darb ainm Maizab Kaur nó ‘Brambles Cay’ i gCaolas Torres i dtuaisceart na hAstráile. Oileán basailt é a rinneadh de bharr brúchtadh bolcánach na mílte bliain ó shin, agus tá sé an-íseal: ar éigean atá sé airde trí mhéadar os cionn lán mara aige. Ba é írí leibhéal na farraige a dhíothaigh an francach úd, in éineacht le stoirmeacha géara, de réir tuarascála a tháinig amach i mbliana.² Cuirtear an milleán ar an athrú aeráide.

Muintir Erub (Darnley Island) a thug aire don áit riamh. Thugaidís cuairt ar Maizab Kaur chun iasc, turtair agus éin a mharú. Is ann is mó a shíolraíonn na turtair ghlasa agus cuid mhaith éan mara. Bhí an francach breacearrach ar a sháimhín só ann agus é ina chónaí in uachaisí ag an líne lán mara, rud a d’fhág i mbaol é agus an farraige ag borradh. Bhí na taighdeoirí ar a seacht ndícheall ag iarraidh teacht suas leis an bhfrancach breacearrach agus idir ghaistí agus cheamaraí á n-úsáid acu. Theip ar fad orthu.

Deir an tuarascáil:

The key factor responsible for the extirpation of this population was almost certainly ocean inundation of the low-lying cay, very likely on multiple occasions, during the last decade, causing dramatic habitat loss and perhaps also direct mortality of individuals... Because exhaustive efforts have failed to record the Bramble Cay melomys at its only known location and extensive surveys have not found it on any other Torres Strait or Great Barrier Reef island, the assertion that Australia has lost another mammal species can be made with considerable confidence.

Thug Eorpaigh cuntas ar na creimír seo den chéad uair i 1845 agus dúradh go raibh an t-oileán dubh leo; bhí cúpla céad ceann le feiceáil fós i 1978. Le deich mbliana anuas, áfach, tá laghdú tubaisteach ag teacht ar an bhfásra. Sa chuid eile den domhan d’éirigh leibhéal na farraige beagnach 2cm ó 1900 i leith, ach bhí a dhá oiread d’ardú ann i gCaolas Torres, agus is leor mionardú chun cur go mór leis an gcreimeadh agus le géire na n-anfaí.

Ní fada Nua-Ghuine Phapua ón áit, agus b’fhéidir gur tháinig an francach seo anonn ar snámh ar fhásra. Fágann sin go bhféadfadh an francach seo nó cineál bhfuil gaol gairid aige leis le fáil fós i Nua-Ghuine Phapua. Más

¹ Tríd an y-chrómasóm a rianaítear ginealach na bhfear, agus trí DNA miteacoindreach (mtDNA) a rianaítear ginealach na mban.

² Ian Gynther, Natalie Waller & Luke K.-P. Leung, June 2016, *Confirmation of the extinction of the Bramble Cay melomys Melomys rubicola on Bramble Cay, Torres Strait: results and conclusions from a comprehensive survey in August–September 2014*: <https://www.ehp.qld.gov.au/wildlife/threatened-species/documents/bramble-cay-melomys-survey-report.pdf>

imithe in éag atá sé, ní bheidh sé gan chuideachta – tá ceithre fhrog, os cionn fiche speiceas éan agus os cionn fiche speiceas nó fospeiceas mamach imithe roimhe san Astráil ó tháinig na hEorpaigh i dtír. Agus is iomaí speiceas eile a bhfuil an bás i ndán dó ar fud an domhain.

Le léamh

Michael Slezak, 'Revealed: first mammal species wiped out by human-induced climate change,' *The Guardian*, 14/6/16:
<https://www.theguardian.com/environment/2016/jun/14/first-case-emerges-of-mammal-species-wiped-out-by-human-induced-climate-change>

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil, cuir teachtaireacht dá réir chun rianach@optusnet.com.au.

If you do not wish to receive this newsletter, please send an email accordingly to rianach@optusnet.com.au .

Leaganacha simplithe

An Bhascais, an t-oidreachas agus an dul chun cinn

Teanga aisteach í an Bhascais.³ Níl gaol aici le haon teanga Eorpach eile. Tá sí le fáil in oirthuaisceart na Spáinne agus i gcuid de dheisceart na Fraince. Tá an Spáinnis ag bagairt uirthi le fada an lá. Anois, áfach, tá féinriail ag an réigiún Bascach agus tá sé ar na réigiúin is rathúla san Eoraip. Tá baint aige sin leis an teanga.

Tá an rialtas Bascach ag cur mórán airgid isteach san oidreachas ag gach leibhéal – oidreachas trí Bhascais. Dá bhhri sin tá mórán daoine oilte sa réigiún. Deirtear go bhfuil baint ag múineadh trí Bhascais le féiniúlacht chultúrtha agus le neamhspleáchas eacnamaíoch.

Is beag duine óg atá gan obair sa réigiún Bascach agus tá rath ag teacht ar cheantair bhochta Bilbao, príomhchathair na tíre.

Tá scoileanna stáit ann agus scoileanna eile mar a n-íocann an stát mórán den chostas ach mar a n-íocann na tuismitheoirí an chuid eile.

Tá rudaí le tuiscint as seo i gcás na Gaeilge. Tá béim á cur anois ar an nGaeilge mar theanga staidéir agus thaighde ag an triú leibhéal. Ach níl líon mór cainteoirí dúchais ann chun neartú leis an obair.⁴

Díothú ar an Mórscéir Bhacainneach

Ní raibh ach creimire⁵ amháin ina chónaí ar an Mórscéir Bhacainneach⁶: an francach breacearrach (‘melomys’ nó ‘mosaic-tailed rat’). Bhíodh sé le fáil ar Brambles Kay, oileán an-bheag. Tá sé an-iseal.

Bhí an francach breacearrach ina chónaí in uachaisí⁷ cois farraige. Deir na taighdeoirí⁸ i dtuarascáil gurbh é ardú na farraige a mharaigh an francach úd, in éineacht le stoirmeacha géara. Cuirtear an milleán ar an athrú aeráide.⁹

Thug Eorpaigh cuntas ar an bhfrancach seo den chéad uair sa bhliain ocht déag daichead a cúig. Bhí mórán francach ann ag an am, agus bhí cuid mhór ann fiú sa bhliain naoi déag seachtó a hocht. Ach tá an fásra¹⁰ millte ag an uisce anois agus an fharraige ag éirí i gcónaí.

Ní fada Nua-Ghuine Phapua ón oileán agus b’fhéidir gur tháinig an francach uaidh sin ar snámh¹¹ ar fhásra. B’fhéidir go bhfuil an francach le fáil fós i Nua-Ghuine Phapua. Ach tá a lán speiceas¹² eile imithe in éag san Astráil ó tháinig na chéad Eorpaigh.

---

³ Bascais – Basque language

⁴ Neartú leis an obair – reinforce the work

⁵ Creimire - rodent

⁶ An Mhórscéir Bhacainneach – the Great Barrier Reef

⁷ Uachaisí - burrows

⁸ Taighdeoirí - researchers

⁹ Athrú aeráide – climate change

¹⁰ Fásra - vegetation

¹¹ Ar snámh - floating

¹² Speiceas - species

Dánta le Colin Ryan

Gan smid

Siúd thar tairseach isteach é
ina bhéal gan smid is an oíche
ina shúile: b'annamh na mairbh
chugainn ar ais is shuigh sé síos
ina scéalaí gan focal
is clog an mhatail ina stad:
bhíomar inár dtost cois tine
nó gur éirigh sé is d'imigh:
an rud a bhí uaidh fuair sé é
cé gur rud é nach raibh againn
is labhair an t-ulchabhán leis féin
is chorraigh lámh éigin an ghríosach

Tréigthe

Nuair a bhain siad an chathair amach
ní raibh rompu ach sráideanna bána
is a scáileanna féin sna fuinneoga:
de réir a chéile d'áitriugh siad
na títhe na siopaí an pálás
ag ithe na mbéilte a fágadh
ag éirí clóite le cotaí tréigthe:
ach thagadh chucu meathchuimhne
ar áilleacht an fhásaigh amuigh
ar thuamaí fásta na sean

Aniar

Gealadh is crónú an lae
gan stad i rith na mblianta
is glúine na n-éan amuigh
sa ghairdín fada
is cuimhne aici fós
ar an gcailín álainn úd
arbh fhile í tráth
í ag scrúdú na mná anois
aniar ó dhiamhair na hóige
mar a scrúdófá stráinséir

Bróisiúr

Arbh í seo an áit ba cheann scríbe dóibh?
Fothrach tí is leacht doléite
is seanspád sáite i gcré
na sléibhte loma faoi smúit
is fiach faoi chiach ag dorchú an aeir:
léigh siad an bróisiúr arís
le dóchas is díomá is scrúdaigh
dreach na tíre: ní bheadh aisíoc le fáil:
is chuaigh duine acu anonn
ag breith ar an spád
chun dúshraith nó uaigh a dhéanamh

Ó thuiscint

Rinne sí a cuid féin den chathair
áit ar dheacair í a aithint
thar chathracha eile:
an tsráid fhliuch fhada
seanduine dúr le madra
is sladmhargadh
i siopa an bhúistéara:
anseo a scríobhfadh sí scéal
nó a marbhna féin:
chonaic sí uaithi lionra suaite éan
ina scríobaireacht spéire:
focal a bhí ag dul ó thuiscint
an focal ba cheart di a bhreacadh

Fios

Tá tú tagtha anseo
de réir mar a dúirt
an bhean feasa fadó
sa seomra úd le cumhracht na túise:
féach an teach tráthnóna
os do chomhair amach
na craobhacha loma
an doras dúnta:
a rogha duit é a oscailt
nó fanacht fút
le fuíoll na gréine
is an préachán ag tabhairt
dhá chomhairle duit

Seandálaithe

Lean siad orthu ag tochailt
ar lorg an ama a chuaigh thart
fearsaid nó fiacail nó coróin
ar chloigeann bainriona:

nuair a tháinig siad folamh aníos
d'ól siad uisce na hoíche
ina seasamh faoi mhionn ríoga
na réaltraí arda
is an bhainrion úd faoi réim
i gcéin i log na spéire

Deoraithe

Ní sócúl a gealladh don deoraí
a deiridís le chéile
ag comhchogar i gcaiféanna
ag aighneas i gcúlseomraí
nó go ndúirt an bunúdar
nach raibh ina dtír siúd
(dúchas a chnaígh an croí)
ach finscéal i mbéal file:
céard a dhéanfaidís feasta?
deoch a ól is gloine a bhriseadh
ar chloigeann na cinniúna